

LO MON INVISIBLE

EN LA

LITERATURA CATALANA

VEYENT dit Jaume y altres, que dit Porter se n' era anat, y no s' era volgut detenir, per quant ja avans havia escrit á algú de Tordera y Hostalrich la vinguda d' aquell, encontinent esrigué mes llargament tot lo que havia passat y com se n' era anat, y esrigueren com s' era alterat del enteniment: y ditas cartas foren llegidas de mólt de Tordera y Hostalrich, los quals abans pensaban que dit Porter no s' hagués desesperat per lo camí, y llançat en lo estany de Sils, perque may ne havian sabut novas desde 'l dia que se 'n aná, y per no ser tornat li havian fet execució dels bens y venuts aquells mólt de dias havia, y aixís no creyan lo que deyan las lletres, antes ho tenian per fábula.

Lo dia de Tots Sants de dit any 1608,¹ estant la gent molt descuidada² d'ell, entrá dit Porter per la Vila de Hostalrich, y quan lo veren entrar per la porta de la Iglesia estigueren tots admirats. Alguns li digueren: «Bé siau arribat en Porter: ¿y d'ahont? vos demanám, que 'ns havian dit qu'erau mort. ¡Quant hauria importat que dos mesos ha fosseu estat assí que no vos hagueren venut los bens!—Dit Porter respongué: que més valia tornar tart que nunca³ y que s'adobaria tot, y diná dit Porter en la Vila de Hostalrich.

Y en havent dinat se 'n aná al lloch de Tordera, que es una llegua de Hostalrich, y quan lo veren aquí mateix acudiren tots pera veurel, y entre altres uns parents y fill de un tal Sorell de Tordera, que lo Porter l'havia vist en l'Infern, y lo fill li digué: «En Porter, ¿d'ahont veniu? Diuhen que sou estat en l'Infern ¿qué portau d'allí de nou? ¿Quin esfar hi fa?»—Y dit Porter li respongué: «Demanau á ton pare que está allí ben governat y ben calent que no té fret.»—A les hores tots se posaren á riurer pensant que era loco, del qual dit Porter digué: «Rieuvos de lo que jo dich: jo vos dono ma paraula que es veritat: jo diré y mostraré cosa ab la qual entendréu la veritat del que jo dich y he vist. Y sabent dit Porter que li havian venut los bens, digué: que dita execució y venda estava mal feta, per quant lo deute per lo qual s'havia feta era pagat y l'acte del debitori ja era escancellat, y que ell ho mostraria. Y pensant alguns que ell tenia algun escrit,⁴ desitjavan veurel, y lo seguiren dientli los ho mostrás. Dit Pere Porter digué: que lo dit Gelmar Bonsoms, Notari, que prengué dit acte de excancellació li havia dit ahont era y trovaria dita excancellació del acte. La gent

1. Lo manuscrit de 1795, posa l'any 1618

2. 1795. divertida.

3. 1795. Mes val are que may.

4. 1646. alguna claricia.

quan sentiren anomenar Bonsoms Notari, lo qual havian molt bé conegut y sabian que era mort alguns anys ántes, digueren que era un ignocent; pero dit Porter afirmava que era veritat, que li havia dit en lo Infern, ahont ell era, y dit Porter començá á anomenar moltes personas que ell havia conegudas y vistas en lo Infern, las quals havia molts anys que eran mortas, y altres que havian finat despues que dit Porter se 'n havia anat de Tordera. La gent que ohia tals cosas més lo judicaban per loco.

Veyent aixó, alguns parents seus se 'l ne portaren en sa casa, y li digueren y pregaren molt s' assossegás, lo qual responia: «Pensau que no estich en mon seny y que no dich veritat demá, en vesa dinar, se veurá.» Mes tots se burlaven de dit Porter.

El dia dels Morts, á 2 de Novembre de dit any 1608, ¹ dit Porter se 'n aná á la Iglesia y ohí missa ab molta devoció, y despues, quan veyá alguns que tenian parents en lo Infern, á los quals ell havia vistos, se posava á plorar; y demanantli de qué plorava, responia: «Jo diré alguna cosa que bé es de plorar. Jo he vistos á molts pares, germans y amichs de los que están en esta Vila y en altrás parts, que están abrasantse en vivas llamas en lo Infern.»—Déyanli alguns: «En Porter, callau, no digau aquestas bestiesas: mirau que no es ben vist, que os tindrán per un ignocent ² y la gent vos acabarà de fer perdre l' enteniment.»—Dit Porter responia: «A mi ja sé que 'm tenen per ignorant y pensan que lo que jo dich son faulas inventadas per mi: lo judici, si plau á Deu, no 'l perdré, per quant lo

¹ 1646. Lo dimars següent que comptavem 2 de Novembre de dit any 1608—1795. Lo dia dels Morts.

² 1646 y 1795... os tindrán per ignocent.—Tots los dimonis del Infern no me han pogut fer tornar, y aixís també confio que tota la gent de Tordera ni la de tot lo mon, me farán perdre lo seny, per quant jo sé que dich veritat, com després de dinar se veurá.

Diable que 'm portá al Infern, y despues tants defunts, quan jo estava en lo Infern, no me 'l pugueren fer perdre, jo confio que ni la gent de Tordera ni de tot lo mon me 'l podrán fer perdre; perque jo sé que dich veritat y despues de dinar se veurá.»

Quan foren tocadas las dotze horas del mitjdia, Pere Porter se 'n aná á casa del Batlle de Tordera, y li pregá molt encaridament que pues havia feta assistencia en la execució li havian feta en vendre los bens, fés plaher de assistir y veurer com trobarian la escancellació del acte de debitori, en virtut del qual lo havian executat, y que ell no debia cosa alguna, ni entenia com li havian fetas malament las despesas y venuts los bens. Lo Batlle li digué: que era content, que ahont havian de anar.—Dit Porter digué: que á Hostalrich.

Encontinent lo Batlle, ab alguns que estavan desitjosos de veurer lo succés, se posaren á cavall, y dit Porter ab ells, y per lo camí, quan encontrava ab algú que fos amich, fill ó parent de alguns que havia vist en lo Infern, aquí mateix ho deya y tots se posaven á riurer.

Al entrar en la Vila de Hostalrich, com havian oidas algunas cosas de dit Porter, alborotás la gent y acudian á borbollons ¹ y alguns lo interrogavan de sos parents, pares, fills, etc., y á alguns tornava resposta y deya com los havia vistos tots al Infern. Y la gent al ohir assó, reya dient: que era orat y loco y que lo portassen al Hospital y lo traguessen de la Vila. Dit Pere Porter los responia: «Dins pocas horas ho veuréu si jo só orat y loco, y si dich veritat: deixaume traurer lo acte de excancellació que jo vos pròmeto que nunca ó pocas vegadas entraré en dita Vila.»—A les hores tots se posaren á riurer, dient: «Guar-dause del home que és entrat y eixit del Infern.»—Y ohint Pere Porter estas paraulas, digué: «Encare en dit lloch jo

¹ 1795. Luego, al instant, fou alborotada la Vila y la gent de Hostalrich. (Probablement lo copista 's deixá en lo tinter tot lo passatge, un dels més animats y més ben fets de la llegenda.)

he vistos los pares, germans y amichs de vosaltres.» Y la gent més cridaven y reyan.

Dit Porter pregá al Batlle de Hostalrich que li fés plaher de venir á fer assistencia á la cerca y troba¹ de dit acte de escancellació, que ell ensenyaria ahont era, que dit Bonsoms, Notari, li havia dit en lo Infern: y ohint assó més rigueren y se burlaren de ell. Y dit Batlle de Hostalrich ab lo de Tordera digueren: que anás ell devant perque los dos junts assistirian y que diguessen á quin lloch, y en quin manual era.² Y en assó s'aplegá molta gent del poble, y així dit Porter prengué lo camí de la casa de dit Bonsoms Notari, y quan foren á la porta de dita casa, digué que pujassen dalt, que ell ensenyaria lo lloch ahont era la escancellació de dit acte.

La muller y parents de dit Bonsoms digueren: que en casa no hi tenian escriptura ninguna: que totes eran en la Escrivanía. Y dit Porter respongué: «Lo acte que jo cerco y he menester no es en la Escrivanía sino assí, en esta casa, en la sala; puig dit Bonsoms, Notari, me digué á quin lloch lo posá.» Ohint assó tots se posaren á riurer y li preguntaren qui ho deya, y quan, y en quin lloch li digué. Y Pere Porter contestá: «A mi m' ho ha dit Bonsoms la vigilia de St. Barthomeu més prop passat, y m' ho digué en l' Infern, ahont ell está, y allí trobaréu en Sarrell, y Jaume Vila,³ y Roger de Calella, y Mossen Jordá,⁴ y anomenava molta gent que los causava terror.

¹ 1646-1795... á la cerca (res diu de *troba* y está millor.)

² 1646-1795. Y á les hores tots dos Batlles, lo de Tordera y lo de Hostalrich, li digueren: «Comensau á passar, passéu al devant.» Y en assó s'aplegá molta gent.

³ 1646-1795. Vilamores de Calella. (Se deixaren al tinter Roger.)

⁴ 1646-1795... Mossen Jordá Prebere y altres, ab los quals si 'ls veheu os causaria terror y espant. Pero la gent que allí estavan presents y oiren lo que Porter deya, digueren molts d'ells: «aquest home s' es trastocat, no té l' enteniment complert.» Alguns deyan: «Gelmar Bonsoms ja tant temps há qu' es mort, y d' alguns que anomena ell no era aquí quan moriren: ¿cóm pot ser lo que diu? Y tots se 'n rehan y alguns marxavan de rissa, y los dos Batlles que hi avia allí també se 'n volian anar; pero Por-

Y ohint assó digueren: «Aquest home té l' enteniment alterat dient que Bonsoms ha tant temps que es mort: y molts dels que anomena son morts, que ell no era en esta Vila, y diu que los ha vistos y parlat ab ells. Tots se 'n reyan, y alguns de rissa se 'n anaven, y los Batlles y altra gent se 'n volian anar, y deixar-lo; empero Pere Porter replicava que pujassen dalt de la casa. Los parents y muller de dit Bonsoms, perque dit Porter deya que li havia dit en lo Infern y que era allà, per quant en dita casa sabian que no hi havia ningun acte y perque la gent comprengués que dit Porter era loco, y no creguessen lo que deya; digueren als Batlles: «Senyors: ja veuen lo que diu est ignorant y loco d' home: perque tothom crega y entenga que diu mentida y es invenció sua y que té alterat l' enteniment, los pregam, per llevar la opinió de la gent que l' ouhen y han ohit, vostés ¹ pujen ab las demás personas y miren y regonesquen si ningun acte ni escriptura hi há en tota casa.»—Y los feren pujar ab molta gent, que no volgueren que dit Porter pujás, y quan foren dalt y reconeguda la casa, no hi trobaren ninguna escriptura.

A les hores, com Pere Porter vejé que la gent se 'n tornava, demaná lo deixassen pujar, dient que ell amostriaria lo lloch ahont era dit acte. Y digueren molts: «Deixeulo pujar pera que tinga lo desitj complert y estiga assegurat de la veritat. ²

Dit Porter pujá dalt y en ser que fou á la Sala, demaná ahont hi havia un armari, y li amostren l' armari y lo volgueren obrir; y ell los digué: que no era menester obrirlo, que ell ja sabia que no era dins de ell lo acte

ter los replicá y pregá ab grans prechs é instancias que pujassen dalt de la sala. Los parents y muller de dit Bonsoms, per veurer que dit Porter deya tantas cosas y per llevar las opinions de la gent y lo que podian pensar ohint lo que deya Porter, digueren á los dits Batlles.»

¹ 1646 y 1795. Vostras mercés.

² 1646 y 1795. «Deixaulo pujar y donauli aqueix contento y que logri lo tí y goig complert, y que 's végia desenganyat de tot lo que ha dit.»

de la escancellació; mes no obstant assó, fou obert l'armari pera donar satisfacció á la gent, y tots los que estaban en la sala se reyan, dient que en Porter era loco. A les hores dit Pere Porter digué: «Deixaume acostar al armari, que jo vos amostraré lo lloch ahont es l'acte de escansellació.»—Y rient, tots deyan: «Deixaulo acostar al armari, que ell nos farà riurer, puig dirá ó farà alguna cosa ab la qual riurém: fasseuse compte que assó es un pas de comedia.»—Y á les hores dit Porter se acostá al armari y mirá de una part y altre, y estant devant dit armari, digué: «Jo are estich sobre lo Manual en lo qual está contengut dit acte de escansellació del debitori, en virtut del qual me han exècutat, fetas despesas y venuts mos bens. Vosaltres dieu que jo só loco y que os fará riurer, y que apar que assó sia un pas de comedia: entengau que ploraréu y será tragédia, que lo que jo dich es veritat: ¹ y aixís ahont jo só, debaix de mos peus, es l'acte de escansellació que dit Bonsoms m' ho ha dit en lo Infern, ahont ell está. Desféu estas rejolas, que están assí; que desde la setena rejola fins á la dotzena de la paret, se trobará lo Manual.»

Ohint assó tots se posaren á riurer; en tant que se'n volian anar y deixar á dit Porter per loco; pero porque dit Porter cridava grans crits, que en dit lloch era dit Manual, resolgueren alguns dient: «Més val, puig som assí, que fassan llevar las rejolas y acontentamlo, porque si no ho feyam, diria locuras contra nosaltres.» ² A les hores, tots d' un concert, li digueren d' ahont volia que llevassen las rejolas, y dit Porter los assenyala lo lloch de ahont las havian de llevar y las llevaren, y alçaren las rejo-

¹ 1646 y 1795... y vosaltres dieu que assó será pas de riure ó de comedia y que jo vos fará riurer; jo penso que assó será tragedia y vos fará plorar, sino, alséu aquesta rajola fins á la dotzena de la paret y se trovará l'acte.

² 1646. «Ja que som assí, més val que fem arrencar las rajolas y acontentarlem, y si no ho feyam, dirnos há desatinos.»—1795... las rajolas y no encontrará lo que busca, sinó diria disbarats contra nosaltres.»

las, y aquí mateix trobaren un Manual petit de firmes d'actes, ¹ ab lo qual restaren tots espantats. Y digué dit Porter, que mirassen á las 27 fullas, que allí trobarian dit acte de escansellació del Debitori. Y tots espantats, miraren y regonegueren dit Manual. y trobaren que era escrit tot de ma de dit Bonsoms, Notari, y era veritat que dit acte de escansellació de dit Debitori lo havia pres dit Bonsoms, que era escrit de la sua propia ma. Estant tots espantats de tal manera, que ni ells parlavan, ni se movian, sinó que estavan tots tresmudats, perque apareixia que no fossen en cel ni en terra: de tal manera estavan tots encantats. ²

En lo mateix punt dit Porter s'agenollá, y juntas las mans, alçá los ulls al cel dient: «Gracias infinitas vos dono, Senyor Deu meu Jesucrist, puig per la vostra bondat vos sou apiadat de mi, en que no me sia perdut en los trevalls y fliccions que he sentidas, vistas y passadas.»

Luego torná á reiterar lo mateix acte dit Porter, y contá tot lo que á ell li havia passat, y de com havia entrat en lo Infern la vigilia de St. Barthomeu, als 23 d' Agost, y que era eixit del Infern lo dia 1.^r de Setembre, dia de St. Daniel, y que en dit Infern havia vistos y parlat ab lo dit Gelmar Bonsoms y li digué lo lloch y anomená la fulla del Manual en la qual era dit acte, y anomená moltes personas que havia vistas patir en lo Infern. Y después dit Porter requirí y demaná que dit acte de escansellació, fos treta y donada copia, y aixís que la Justicia de

¹ 1646 y 1795... Manual de Apricis de actes.

² 1646 y 1795. «Mes digué Porter que mirassen á las 27 fullas, que era allí dita escansellació de Debitori, com Bonsoms li havia dit que ho trobaria á las 27 fullas, y tothom estava espantat: reconeixeren lo Manual y lletra, y trobaren que era escrit de sa ma propia de dit Gelmar Bonsoms, Notari, y estant tots aturats y espantats. (Fins aquí iguals las duas copias; ara anyadeix la de 1646, y no 's troba en la més moderna) ni ells parlaven ni 's movien, sino que estaven tots tresmudats, fets uns ensas, que pareixia fossen encantats, y que no estiguessen en cel ni en terra.

Hostalrich fou provehit, la qual copia li fou lliurada, y á més de aixó requirí y demaná dit Porter, en virtut de dit acte de escansellació li fossen restituïts los bens, y totas las despesas que li havian fetas en dita execució, y aixís que fos tornat á la possessió com antes. ¹

ESPRÉS dit Porter, quan trobava gent dels que havia vistos, parents y amichs d' aquells, en lo Infern, ell los exortava que servissen á Deu N. S. y no volguessen anar á l' Infern, ni seguir las pisdas d' aquells. Y per quant dit Porter havia anomenats alguns que ell havia vistos en lo Infern y los tals eran personas graves y estimadas en aquest mon, alguns parents d' aquells, sabent tals cosas, recorregueren als Senyors Inquisidors de Barcelona y los contaren totas las cosas que dit Porter deya de sos parents y pares, per lo qual dit Pere Porter fou cridat del Tribunal de la Santa Inquisició y detingut é interrogat per dits Senyors Inquisidors, que experimentaren y averiguaren lo modo com havia succehit y la manera com havia trobat l' acte ² lo qual confirmava esser veritat tot lo que Porter havia dit y depositat per lo qual fou dit Porter tret de las presons liberament y deixat anar. ³

¹ En las copias de 1646 y 1795 s' hi veu en est passatge un estil més curialesch. «Despues dit Porter demaná y requirí, que lo acte de la cancellació de dit Debitori fos tret y dada copia per la Justicia de Hostalrich, y fou provehit que li 'n fos donada, com de fet li 'n fonch donada y lliurada, y en virtut de dita copia demaná que se li fossen restituïts tots los seus bens y totas las despesas y gastos que avian ocorregut en la execució feta, y aixís que fos tornat en la plena possessió de tots los seus bens, com avans estava, y aixís fou declarat y provehit.»—En lo de 1795 se llegeix lo mateix, bé que habentse prescindit de insignificants pormenors.

² 1646... la manera com havia trobat l' acte, fou tret llibre de las presons, y es viu vuy dia de St. Barthomeu de 1633, parlant y conversant ab tothom qui vol parlar ab ell, y anant moltas vegadas á la ciutat de Barcelona publicant tot lo demunt dit y comptantho punt per punt ahont se vulla que 's trobe.—1795... llibre de las presons y visqué prop de dos anys y mitj, y públicament contava tot lo que li havia succehit.

³ Lo text de 1621, que es lo que havem seguit, termina en est punt. En los altres dos manuscrits se troba lo que se llegeix á continuació.

PDESPRÉS dit Porter ho digué á molts predicadors y los encomanava molt que en las prédicas que ells farian, que no fessen escepció de persona alguna y que no miressen atencencia á ningú y que repreneuessen tots los vicis. També digué á molts jutjes y advocats que jutjassen y advocassen en veritat; que no se deixassen vencer per interessos, perque en l' Infern hi havia moltes maneres de gent, de tots estaments, y que si la gent ho savia no pecaria, y anomenava moltes personas qu' havia vist, que de ohirlo era terror, y personas molt conegudas que manaren en aquest mon, y atropellaren á la gent: y que Deu donaba cruels torments y càstichs y penas, als que blasfeman de son Santíssim nom, y als usurers, y als bandolers, als jutges que fan injusticias, als que oprimeixen als pobres, als notaris que han fet mal en son ofici, als sodomitas, homicidas, y procuradors, y molts dels demás estaments; y com ell ho contava, era per fer tremolar l' ànima en lo cos de cada qual.

Nostre Senyor nos tinga de sa ma y nos done la gracia y nos guardi de morir en pecat mortal, pera que siam lliures de las penas del Infern.—AMEN.

Laus Deo et Virginis Mariæ.

GAYETÀ VIDAL Y VALENCIANO.

LA FACTIBLE
DIPUTACIÓ GENERAL
DE CATALUNYA

NCESSARI es mirar ab criteri práctic com lo modern de las Ciencias exactas y físicas y de la Medicina, lo que donada una situació general del sigle, d' Europa y de la nació espanyola, nostra patria, pot ferse per donar á nostra mátria ' lo major grau possible de vida propia ó existencia autonómica, per contribuir á la renaxensa de Catalunya. Las lamentacions sobre lo passat y lo present son ben poch útils, no serveixen per remediar lo dany que rebé nostra mátria desde la victoria d' En Joan II d' Aragó, l' any 1472, fins á la victoria d' En Felip V de Castella, l' any 1714 y fins á la pulverisació de l' antich Principat en quatre provincias modernament. Urgeix sortir d' anyoransas per lo que no pot ressucitar y veurer lo qu' es factible, lo que 's pot fer més fácilment al nostre temps per la restauració de l' esprit catalá dins de la nacionalitat espanyola.

La renaxensa literaria y la difusió, la popularisació de l' historia de Catalunya dins y fora del Principat, en cas-

tellá y en catalá, son dos medis factibles y molt poderosos; pero d' acció massa lenta per sí sols y necessitém, al mitj de la marea centralisadora que per tota Europa avansa, puja, uns medis també factibles desd' ara y al mateix temps que donguin resultats d' animació y restauració dins de pochys anys. Tant més lentos y tardans serian los treballs de popularisació de nostra historia, si la presentessim als castellans y als mateixos catalans ab lo carácter d' alabanças del passat, de lamentacions porque ha desaparegut y de desitjos per tornar á 'n aquell temps, sens treurer consecuencias, ni llisons per lo venider, sens las consideracions políticas y filosóficas que se 'n desprenen y sens ferse cárrech de que, limitarse á lamentar la mort de lo que ja no pot ressucitar, es inútil per la restauració d' un país. L' historia de Catalunya, presentada ab aquest carácter, faria dir als castellans y fins als catalans, que totas aquellas glorias han passat ja, que son cosas del temps antich, que las necessitats del modern demanan altres condicions de vida de las nacions, y que totas aquellas institucions han passat per sempre, com los reys d' Asturias y Lleó separats de Castella y com los Jutjes y Comptes de la terra castellana. No 'n farian cas de nostras glorias é institucions si no acompanyessem nostra historia ab un esprit progressiu ² y ab un plan de lo que preteném per lo present y lo venider. Y no es porque l' Espanya castellana sia més progressiva que Catalunya, no; sino porque qui té lo domini, mando, preeminencia ó superioritat, encara qu' aquesta sia solament de fet, s' arronsa d' espatllas si lo súbdit, lo subalternisat, no fa més que explicarli las cosas que feya quant era sol, lliure, y queixarse de no ser encara independent.

Pobre metje seria lo que, posat devant del malalt, no fés més que recordarli lo qu' aquest feya quant estava bo y á lamentarse de que no tingui salut. Lo que convé es buscar, discorrer y fer lo necessari per millorarlo tot lo possible, si no 's pot tornar-lo al estat en que 's trobaba avans de la malaltia.

Discorrém, donchs, medis práctichs y factibles en las circunstancias que 'ns rodejan per favorir l' esprit de Catalunya. Fa tres anys y mitj, á las columnas de la mateixa RENAIXENSA, l' autor d' est article publicá una série d' altres sobre la situació que més útil podia serli á Catalunya dins de la nacionalitat espanyola, en las circunstancias en que 's trobaba aquesta en quant á restauració de sas antigas regions históricas y de l' esprit provincial. Allí varem tenir l' honra de presentar un plan de las varias situacions que pot tenir Catalunya per renaixer ó restaurarse com á poble dins d' Espanya y de dir ab tota llibertat y franquesa quina considerabam millor. Ni la reglamentació vigent d' imprenta, ni la gran majoría del públich d'esta REVISTA permeten repetir avuy alló mateix, encara qu' aquellas nostras conviccions sobre Catalunya son iguals que l' any 73. No ho tornarém, donchs, á dir aquest any. Ja está escrit, y ho declarém refermat ó reva-
lidat; scriptum manet nunc et maneat semper.

Per altra part, las circunstancias á que 'l país está subjecte han cambiat molt, per més ó ménos temps, desd' aquella temporada y lo práctic, lo positiu, lo clínich, (en llenguatge de la Medicina), no es discorrer, proposar, perorar y argumentar lo que no pot ser factible sino més endavant, després de molt temps; sino lo que sia factible immediatament, lo que puga plantejarse al present, en mitj de las circunstancias dominants, per benefici de Catalunya. ¿Qué 'n trauriam avuy dia de parlar, per exemple, d' una excentralisació política qu' acostés la situació de Catalunya á la que tenia dins de la Corona no unitaria d' Aragó? Si ni 'n podriam parlar, si per molt temps tots los vents del mon polítich empenyan la nau de l' Estat cap á la concentració administrativa, si 'ls mateixos partidaris de que las regions septentrionals de la Península conserven sos furs y no 's completi l' unitat constitucional d' Espanya, volen per lo demás de la Espanya més centralisació administrativa de la que tenim...!

Si nostras paraulas y rahons han de ser útils desde 'l

moment y poden ser d'aplicació pràctica immediata, parlém, donchs, de medis convenients per la restauració catalana que sian factibles al present, dins de las circumstancias qu'atravessém ó 'ns atravessan, dins de la situació general política unitaria de la nació espanyola, de l'Estat espanyol únich é indivisible que volen tots los partits ménos un y qu'admeten y volen també la majoria de las provincias antigas ó históricas, la majoria de las modernas y fins la dels habitants de casi totas las provincias.

L'organissació administrativa d'una nació té un' influència molt gran sobre la vida dels pobles que forman aquesta, porque tractant y resolentlos de tal ó cual manera determinada, d'assumptos de la vida diaria é íntima, d'interessos de tots los dias, de totas las classes, de totas las necessitats y de totas las poblacions, va enmotllant no poch á poch los habitants al objecte qu'ha presidit al crearla y al cap d'una generació ó dos, ja ha fet un gran cambi en lo carácter, las ideyas y l'esprit dels pobles sobre los qu'ha obrat. Tenint present aquest fet, que diariament podém comprobar á Espanya mateix, á la mateixa Catalunya, tant diferent com á poble, com á antiga nacionalitat, de lo qu'era avans de la victoria de Felip V, es dir, una centuria y mitja avans, es pràctich demanar alguna reforma administrativa factible avuy en dia, factible dins de las circumstancias políticas de la nació espanyola, ja que no podém demanar ni esperansar, per ara, com cuatr' anys enderrera, reformas políticas radicals, fundamentals, que produeixcan una renaxensa prompte ó rápida de Catalunya com nacionalitat.

Parlém, donchs, d'una reforma administrativa, sencilla, factible y d'acció bastant poderosa.

Cuant se dividí l'Espanya en las provincias petitas ó modernas, se pulverisaren las antigas, las históricas, en varias, Catalunya en quatre, sens deixar entr' ellas un llas que las tingués reunidas, agrupadas naturalment segons l'historia y la geografia y segons l'antiga nacio-

nalitat. L'Estat deixá las cuatro provincias catalanas, las tres valencianas, las tres aragonesas, las cuatro gallegas, las onse ó tretse castellanas, las tres ó cinch leonesas, las dos estremeyas, las dos murcianas y las vuit andalussas, ³ enterament deslligadas y separadas unas d'altras y dependents sola y directament del mateix Estat en lo més important, en lo que forma la vida diaria y general d'un país, en lo polítich y administratiu. En lo militar, lo judicial, lo eclesiástich y lo universitari, no las va separar; quedaren las Capitanías generals, las Audiencias, los arquebisbats y las Universitats agrupant las Comandancias generals, los Jutjats de primera instancia, los bisbats y los Instituts de segona ensenyansa, per regions un poch corresponents á las provincias históricas, grans ó antigas. ⁴ Aquella pulverisació ha sigut dolenta per l'esprit provincial, l'ha ferit de molta gravetat; los cuatro rams en que no hi ha sigut, no tenen l'influencia genéral y diaria que tenen los polítichs y administratius y cabalment en aquestos foren pulverisadas tantas provincias naturals com á l'Estat li va ser possible.

Las provincias modernas ó petitas poden posarse d'acort y obrar mancomunadament per provincias históricas en molts assumptos, per medi de las Corporacions provincials, las Diputacions; mes la legislació d'aquestas no estableix ni reconeix oficialment aquesta acció comuna y aixó es un obstacle per esta acció. Seria favorable per la renaxensa de l'esprit provincial natural, histórich, catalá, aragonés, castellá, andalús, valenciá, etc., qu'un llas oficial, regonegut per la legislació relativa á las provincias, tingués unidas entr'ellas, unas ab altres, las modernas ó petitas de cada una de las naturals ó históricas, y que aixis com hi ha encara los grans mandos militars, judiciales, académichs y eclesiástichs corresponents més ó ménos á las provincias antigas ó históricas, hi hagués grans mandos civils corresponents á las mateixas, ab sas Diputacions generals de Catalunya, Aragó, Lleó, Valencia, Múrcia, Galicia, etc., y ab sos gobernadors

civils y jefes econòmichs generals també á cada una de las provincias históricas.

No per aixó deurian abolirse las actuals provincias ni disminuirse los drets, atribucions ó facultats que 'ls dongui la legislació. Demanar que no hi hagi més provincias que las antigas, históricas ó naturals, demanar que 's suprimescan las modernas, artificials ó petites, que Gerona, Tarragona y Lleyda deixessen de ser cap de provincia y perdessen la Diputació, lo governador y las demás autoritats administrativas y políticas, seria aixecar contra l' institució que demaném, no sols aquestas ciutats, sino moltas altres poblacions de Catalunya, es dir, la major part del país; seria matar l' ideya y l' institució. Hi ha á Catalunya y á las demás provincias naturals ó históricas d' Espanya, moltas ciutats que necessitan per viurer, tenir las autoritats provincials ab son acompanyament d' empleats. Pocas n' hi ha que, com la nostra, poguessen viurer ab lo mateix desahogo tenint las autoritats y oficinas provincials y generals que no tenintlas, sent capitals administrativas, políticas, judicials, militars, académicas, ó eclesiásticas, com no sentho. La gran majoria de las capitals de provincia perdrian riquesa é importancia si deixessen de serho. Per aquest motiu se posarian en contra de l' institució que demaném, si aquesta hagués de portar la supressió ó la disminució de facultats de las corporacions administrativas qu' hi resideixen.

Per altra part, son tant numerosos los assumptos administratius y polítichs, avuy en dia, á Catalunya y á moltas altres provincias naturals, serán cada dia tant y més numerosos, qu' á ménos de donar als municipis ó ajuntaments un grau molt alt de facultats, atribucions, poder ó llibertat, á voltas desproporcionat ab lo grau massa baix d' il·lustració que tenen moltas poblacions, s' eternisarian los assumptos á las oficinas de las Diputacions si no n' hi hagués més qu' una per tot lo Principat catalá, una per tot l' Aragó, una per tota Valencia, una per tota Andalusia, una per tota Castilla. Per aquest motiu la tant calum-

niada Constitució de l' any 12, admetent al article 10 las provincias naturals y encara dividint Castilla en Nova y Vella y l' Andalusía en quatre, posant los anys 12, 13, 14, 20 y 21, una diputació per provincia històrica, previngué al article 11 que 's fés altra divisió del territori espanyol y l' any 21 la feren las Corts. Aquestas varen cometre contra l' esprit provincial, l' erro de fer las provincias artificials ó petites que establiren, separadas ó independents entr' ellas, dependents sols de Madrid y l' any 33 ó 34 al restablir ab algunas modificacions la divisió de l' any 21, lo govern absolut va incorrer en lo mateix erro contra l' esprit provincial, en que habia caigut lo govern de la Constitució. Y no volém repetir ara aquí lo que tenim dit moltes vegadas los anys passats en altres publicacions periódicas, qu' aixó va ser fet espressament per matar l' esprit provincial, com á Fransa l' any 91 ó 92 ab los departaments. Alguna cosa vol dir que tots los governs francesos y espanyols, desde 'ls *vermells* als *blaus* y als *blanchs*, hagen conservat la divisió pulverisadora de sas respectivas nacions.

Deixant estar las provincias actuals modernas ó petites, las de Barcelona, Gerona, Tarragona y Lleyda á Catalunya, ab sas Diputacions y Comissions, sos Consells y Governadors civils y tots sos empleats y oficinas, deixant los tots los poders, atribucions y facultats que 'ls dongui la lley provincial vigent á tota la nació á cualsevol temps, deuria la mateixa legislació general establir á cada una de las 9, 10 ú 11 provincias naturals ó històriques ⁵ una Diputació general. Aixís tindriam á Catalunya, per exemple, las quatre actuals y la general, principal, regional ó territorial; lo mateix á Aragó, Valencia, Galicia, Castilla, etc.

Donada una lley provincial, centralisadora ó descentralisadora y no volent disminuir las facultats ó atribucions que dongui á las Diputacions provincials de las petites ¿d' ahont treuriem los poders de las Diputacions generals? De cap manera d' abaix ó de sota, de cap manera de la

disminució dels que tingan las Diputacions provincials; sino de dalt, de sobre, de la disminució dels poders que tinga l' Estat ab la lley que posi ó establezca. Es dir, las facultats ó poders del Estat, del Govern central, sobre las Diputacions provincials qu' hi ha ara, las repartiriam entre l' Estat y las Diputacions generals de las provincias históricas y aixís cap perjudici donariam á las provincias modernas ni á sas capitals, ans bé las favoririam; porque més fácil fora acudir y enllestir los assumptos á Barcelona, Saragossa, Valencia, la Coruña, Valladolid etc., que á Madrid, ahont van á parar tots.

En quant á las Diputacions de las Vascongadas, las Balears, las Canarias, Asturias y Navarra, provincias históricas qu' han permanescut y que per petitas no han sigut pulverisadas, corresponent la provincia histórica ab la moderna, deurian tenir las facultats de las Diputacions generals, puig son provincias naturals, encara que méns grans que las altres, tant naturals com Castella, Galicia ó Catalunya, etc.

No es de creurer que ningú pensi sériament formar a nostre temps las Diputacions generals que proposém com las dels sigles xiii al xviii, ab canonges, abats, hisendats y nobles, ab divisió de classes socials y sens representació de la major part d' aquestas. Es de creurer que ja 's compren que las Diputacions generals serian nombradas per'ls electors com las provincials que tenim y com los ajuntaments, fos més ó méns estreta la lley electoral. La cuestió pot ser en si cada provincia moderna ó artificial tindria á la Diputació general de sa respectiva provincia histórica una representació proporcionada al número d' habitants ó si tanta representació hi tindria la més populosa, com la que méns ho fos. ¿Deuria ser la territorial ó la de població la basa sobre la que s' elegissen las Diputacions generals? A la de Catalunya, per exemple, hi tindria la mateiva representació la provincia de Lleyda ab trescents mil y pico d' habitants, com la de Barcelona ab set cents mil y pico?

Si las provincias modernas ó de nova creació dels anys 21 y 34 haguessen sigut Estats antiguament, ó fossen provincias històriques, divisions naturals, podrien reclamar tanta representació las unas com las altrás, y aixís y tot... ¿No veyém als Estats federatius per excelencia, á Suïssa y als Estats Units, que 'ls Estats particulars ó confederats ab tot y ser com nacions en moltes coses, no tenen la mateixa representació al Poder legislatiu general de la Confederació ó Unió, sino qu' á l' una secció, (Consell dels Estats suïssos y Senat nort-americaná,) tants representats tenen uns com altres; mes á l' altra secció, (Consell nacional suís y Cámara de Diputats de Nort-América), los més populosos hi tenen més representants?

Catalunya, Aragó, Valencia, Galicia, Castella, Lleó, formaren cada un un Estat al temps antich, una nació, com Navarra, Guipúzcoa, Álava, Viscaya, Asturias y las Balears; Andalusía, Múrcia, Estremadura y las Canarias varen formar sempre una entitat sola cada una, al mateix temps que las provincias actuals com Barcelona, Gerona, Huesca, Alicant, Pontevedra, Lugo, Ávila, Huelva, Saragossa, Granada, etc., etc., son creacions artificials, modernes, d' oficina, fetas no per la naturalesa, la tradició, l' historia, la etnología, (*etnos*, nació,) sino ab la quadrícula posada sobre lo mapa d' Espanya. La nació espanyola ni històrica, ni geogràfica, ni etnològicament es un sol cos y ab tot la basa de població es la d' elegir las Corts ó al ménos son Congrés de Diputats. La mateixa basa correspon per elegir las Diputacions generals de las provincias antigas, naturals ó històriques, que son unitats més naturals y compactes que la espanyola. Y sino ¿hi ha entre lo de Lleyda y lo de Gerona, entre lo de Granada y lo de Sevilla, entre l' alicantí y lo de Castelló, entre lo d' Orense y lo de Lugo, entre lo saragossá y lo de Teruel, las diferencias qu' entre lo castellá, lo catalá, l' andalús, lo navarro, l' alavés, l' estremeno y lo gallego?

De todas aquestas reflexions ne deduhim, que las Diputacions generals deurian elegirse segons la població, á

tants diputats per tants mils habitants; no á tants diputats com provincias modernas, fracments artificials de las históricas.

Ab un altre article acabaré de tractar de las Diputacions generals d' aquestas provincias.

J. NARCÍS ROCA.

NOTAS

1 «...la França, ma patria... la Bretanya, ma *matria*, parlant grech. (CHATEAUBRIAND.—*Memorias póstumas*.)

2 Progressiu: lo que va ó camina endavant. (LABERNIA. *Diccionari de la llengua catalana*. 1840.)

3 Álava, Viscaya, Guipúzcoa, Navarra, Asturias, las Balears y las Canarias sent provincias históricas ó antigas, petites en població y territori, no foren divididas en provincias modernas, sino que cada una quedá com una d' aquestas, exceptuats los furs de las quatre primeras.

4 Ni las Audiencias, ni las Capitanías generales, ni las provincias eclesiásticas ó arquepiscopals, ni los districtes universitaris corresponen exactament á las provincias antigas, naturals ó históricas. Per exemple, la capitania general de Burgos abrassa Asturias, Lleó y part de Castella la Vella, la de Valencia compren Murcia. L' Audiencia de Burgos abrassa Lleó y part de Castella la Vella; la de Pamplona, las Vascongadas enemés de Navarra. Moltes provincias históricas no tenen Universitat, ni arquebisbat. No es que plorém per pocas metròpolis eclesiásticas, pocas Universitats, Capitanías generals y Audiencias, no; mes fem constar lo fet. Grans districtes civils voldriam, que no n' hi ha cap, que d' aquestos altres ne sobran y resobran.

5 Dihém 8, 9 ó 10 perque poden considerarse las següents y del modo qu' aném á dir: Galicia, Aragó, Valencia, Catalunya, Estremadura, Múrcia, Castella, formant un cos ó dividida en Nova y Vella, Lleó separat ó junt ab Castella la Vella; Andalusía formant un sol cos ó dividida en Sevilla y Granada.

LA PEZZANA

L publicarse 'l present escrit, la célèbre artista ja no honrarà ab sa presencia lo segon de nostres coliceus, ni dominará á son grat l' esperit d' un auditori no sempre numerós, pero entussiasta á tothora del incomparable mérit d' aquella. ¿Qué hi fa? Han sigut massa llegendims y ben sancionats los darrers triumfos de la Pezzana, pera que alguns dias bástin á traure interés ú oportunitat al tribut de nostre viu entussiasme.

La noble filla del país de la Ristori y de 'n Rossi, gracias á las miras d' una celebrada empresa, ha fet revivre, en trenta representacions lo recort que de sas elevadas dots conservava 'l públich de Barcelona, com lo conserva d' espléndits paisatjes d' una naturalesa oriental, l' afortunat viatjer que 'ls ha seguits. Lo temps trascorregut desde la primera estada de la famosa actrís en nostra ciutat, més que debilitar l' afany de tornar á véurela, havia conseguit estimularlo. L' amor als grans artistas es com lo verdader amor á la dona que 'ns guanyá la voluntat: l' ausencia l' aviva, y creix lo desitx d' expansionarse, natural en tota estimació.

La influencia dels anys, que ha pogut ferse sentir en la personalitat física, poch ha treballat en la naturalesa moral de la Pezzana, desde 1873 ja que, si per una banda los moviments de la passió no tenen la matexa espontànea flexibilitat d' alashoras, l' artista ha guanyat, en cambi, en precisió y justesa, sens perdre gens en intensitat. La *Medea* que ha representada potser no 'ns ha arrebatat tant, però 'ns ha admirat tal volta més; la *María Estuarda* ha fet vibrar, sens dupte, ab igual, sinó ab major forsa, los més recóndits y delicats sentiments, y las creencias relligiosas n' han exit igualment sublimadas del tendríssim concert de nostras afeccions més puras.

Desde las representacions primeras y á las pocas escenas de la superba creació de Schiller, nos trobárem respirant aquell ayre de gran familia que dilata 'l cor, en edificis que recordan soberanas gestas de la historia ó fets d' una virtut no per desconeguda ménos admirable. Cada pas d' aquella vera tragedia de la desgracia, que recau en una dona á qui fa més simpática que sa propia y genuina personalitat la de la rival implacable, nos originá esperansas qu' en las funcions consecutivas no s' han defraudat. Per desgracia, en tals esperansas no compreguérem á tots los individuos de la companyia de la senyora Pezzana de Gualtieri, la majoria dels quals, fora en determinadas obras, sóls han fet que omplir lo buyt ó prestar ocasió al lluhiment de sa directora, y encara bon goig si en alguna representació no li han travat la manifestació del sèu poderós geni.

Mes, prescindint de las composicions trágicas y dexant apart *Messalina* (la primera en orde d' oferiment de novetats, que tant ha donat que dir y respecte de la qual podrán formar opinió nostres lectors per l' article concret que segueix al present) desd' ara podém afirmar qu' en la temporada qu' ahir conclogué la Pezzana nos ha donat á conéixer en més d' una obra y especialment en *L' Ostessa del Leon d' Oro*, — traducció de la inreressantíssima comedia de Dumas fill, *Monsieur Alphonse*, — l' aspecte

avuy més sorprendent de sas facultats. En altrás produccions escénicas, lluyta ab lo convencional de la forma literaria, ó concretament ab la versificació, ab la incompetencia á que avans nos hem referit per part de la restant companyia, ab sa edat, ó ab altrás condicions exter-nas que dificultan lo que, valentnos d' un mot vulgar pero espressiu, anomenarém arrodoniment de la representació; en la *Ostessa* vejé 'l públich una personificació tan acaba-da de la dona del poble enriquida sens detriment de son bon cor; hi notá tanta mestría en l' espressió, en la figura, en los menors detalls, que la simpatía primer, l' enteniment després y en definitiva la consoladora y franca alegría d' un entussiasme sens límits s' apoderá dels espectadors. ¡Quína obra tan artística y artisadament composta, y quína eczecució tan primorosa y acabada! Injustos fóram no recordant desd' ara, ab plaher vivíssim als senyors Lollio y Fabri y á la senyoreta Fortuzzi, filla del aplaudit actor d' aquest nom, la qual, nena com es en-cara, revela qualitats en molts conceptes envejables y que li asseguran un gloriós esdevenir. En quant á la protago-nista, centurias que visquessem no lograrian tráurens de la memoria la figura de Madama Guichart, virtuosa pera tran-zigir ab las calaveradas comesas temps enrera per l' home á qui estima; més virtuosa en voler, á costa de son propi bon nom, evitar las conseqüencias d' un d' aquells pecats recayent en ignocentíssima criatura; y moltíssim més virtuosa encara en abominar instantáneament d' un home vil á qui, després de l' acció de la dramática comedia, resta sols una figura de jove ab que atraures las simpatías d' alguna ignocent ó d' alguna dona com ell vil y baxa y degradant. La Pezzana feu bona cosa més que interpretar son paper: creá un tipo de virtud que satura 'l cor de dol-cesa y posa als ulls llágrimas que amorosexen las galtas. Dumas ideá, dintre la escola naturalista,—equidistant del idealisme empalagós y del odiós realisme sistemátich, un personatge capás de constituhir per sí sol la gloria d' un autor dramátich: la Pezzana, dins lo mateix natura-

lisme, trassá un petit poema de bellesas escénicas tan variadas com sorprendents y encisadoras.

Res d' estrany. En la temporada de 1873 y en la propassada, la Pezzana havia acreditat que l' autor de *La Princese Georges*, «obra mestra del mestre Dumas,»—segons bona expressió d' un colega d' esta ciutat,—difícilment podria triarse mellor intérprete de sas composicions dramáticas que la brava artista. En la última que acabém d' anomenar, la Pezzana recorra totas las gradacions del sentiment y ofereix tots los cambiants de la llum immortal del Art. Axis com ni un moment flaqueja en lo llibre la dignitat de la heroína, ni un moment flaquejären en l' escenari las manifestacions vivents de la mártir—á la qual la passió enlluherna alguns moments, sí, pero á la qual també la evidencia de repetits ultratjes, acompanyats de circumstancias las més agravants, presta coratge pera conseguir victoria completa y definitiva.

Cal que parlém ara de *La Dama de las camelias*.

Las representacions de la més popular de las obras de Dumas fill, confirman la opinió qu' hem formulada poch há, y, pera comprendre la pertinencia de la mateixa, hem de retraure altre drama representat en las primeras trenta funcions: *Figlia de schiavi*. En aquesta producció, *filla de esclava*, d' un raalisme espantós, que fa lamentar la profusió de galas escampadas en lo diálech y calificar de malaguanyats un vigor, una sobrietat y una tendencia dignes de ménos odiosos medis,—en semblant drama, repetim, se 'ns vá presentar la senyora Pezzana dominada per una passió que las contrarietats no moderan; que, faltada de temor de Dèu y de humana dignitat, vol passar y passa per sóbre tots los obstacles sens aturador y sens fre de cap mena, fins á desenllassar en una bojería que no esgarrija porque 's preveu ab eccés. En *La Dama de las camelias*, l' amor que gradualment va apoderantse del cor de la protagonista, es com l' aigua del riu sagrat que li regenera l' esperit y li conforta; la dignitat de la dona de mon creix en rahó directa del mateix afecte que

professa á Armando, fins arribar, per l' influència del més elevat dels sentiments, lo sentiment filial, á la promesa d' un sacrifici heróich y d' altíssima eczemplaritat. Prescindim (ja que no es nostre propòsit fer una crítica més de la debatuda obra de Dumas) dels graus de verossimilitut artistica y de la evident immoralitat en la realisació del mentat sacrifici; no 'ns esforcém en provar que lo natural en la cristianament regenerada Margarida Gautier, fóra 'l retirar-se á un claustre y no martiritzar, ab nous escandalosos pecats, l' ànima del bellíssim enamorat; fem, en pochs mots, abstracció de que 'l fi no justifica 'ls medis: nostres objete es consignar que la Pezzana es igualment artista soberana quan en la obra de Belot retrata la passió desordenada que viu ultratjant, per terminar en bojería, que quan en la de Dumas, personifica la passió enfrenada per la virtut, sofrint una tempestat d' ultratjes per acabar en resignada mort. Sí: lo talent incomparable de la Pezzana igual pinta á la dona satánica qu' á la pecadora convertida en àngel d' amor y de perdó. Per çó, 's compren perfectament que 'l públich, qu' omplí de gom á gom lo Teatro Principal la nit del benefici de la notable dama, coronás ab una ovació completíssima la representació, fent participant del triunfo al jove actor Fabri, que demostrá possehir un gran cor saturat de passió y de noblesa y un envejable domini de la escena en l' esclat de sentiments los més antitétichs.

Terminém ja aquesta ressenya, resúmen en que tal volta oblidém obras que, com *Amore senza stima*, merexerian de nosaltres alguna consideració, si no temessem abusar de las condicions especials de LA RENAIXENSA y de l' amabilitat dels lectors.

La tragedia *Maria Antonieta*, ab que ahir se despedí del públich d' esta ciutat la companyía italiana, no posa ni trau gens de gloria á la última ni á sa directora. La obra comensa per portar un titul que no li escau, ja que més bè deuria pendre nom de Lluís XVI ó ésser, al ménos, comprensiu de la esposa y del espós. Veritable llissó

d' historia, ó série de sis conferencias en altres tants quadros, que abarcan altres tants ó més anys, la obra á que 'ns referim adoleix del gros defecte d' un paralelisme d'afeccions, de situacions y de catástrofes qu' estragan l' ánim de las personas incondicionalment sensibles, y amohinan als espectadors que no saben entregarse, sense reflexió, á la corrent que fa brollar l' autor d' una composició qualsevulla. Afegéxis á n' axó lo escassament ensajada que 's presentá la tragedia, la necessitat de que alguns actors haguéssen d' encarregar-se de varis papers ben oposats entre sí, y la de que hagués de sortir molta comparsería, y 's compendrà (molts més rahons apart) que 'l talent de la Pezzana sòls en contats passatjes lluhís ab l' acostumada brillantor, com en certas escenas y singularment en las de despedida, se distingí 'l senyor Lollí.

Encara que la representació de la tragedia en que'ns hem rípidament ocupat únicament per haver siguda la darre-ra, termená á una hora molt avansada de la nit, bon aplech d' entussiasas de la Pezzana, reunits en lo vestibul del Teatro, demostraren modesta pero entussiasament á la brava artista, que avuy com sempre ha sigut estimada en lo molt que val, y que més tart, com als dias següents de sa primera sortida de Barcelona, será anyorada de tot bon cor.

¡Tandebó se realisessen las esperansas concebudas á última hora d' ahir relatives al retorn y llarga estada en Barcelona de la benvolguda artista!

J. RIERA Y BERTRAN.

Barcelona 26 de Mars de 1877.

MESSALINA

MESSALINA es gran quadro d' una época de horrible, tristíssima decadencia, trassat á la llum d' una inspiració vigorosa y ab noble y elevada mira. S' hi nota potser l' ausència de veritables emocions dramáticas, d' aqueixa lluyta eterna entre 'ls dos alts móvils de las accions humanas: la passió y 'l deber, que tant dirigeixen l' acció general del drama, com los actes particulars dels personatjes, regnant alternativament en llurs esperits. No: en lo drama del senyor Cossa semblant lluyta no existeix. Dos caràcters sols protestan débilment y s' enlayran un moment ab noblesa demunt tanta abjecció. La mort de Valeri, lo plany dolorit de la jova cristiana son los únichs homenatjes á la Virtut. Los altres, marcats en lo front ab l' estigma del oprobí, dormint envilits en lo fondo del quadro ó arrossegats per fatals passions, remóuhense, en primer terme, inspirant horror é invencible repugnancia á cada pas, ensemps que afalegant lo sentit ab bellíssimas frases.

Afegéxishi una exactitut, una riquesa de detalls y una veritat històrica que concorren á la espressió d' un pen-

sament dominant,—esfors vigorós del enginy qu' evoca ab la lira de Talía tota una societat sigles há soterrada en sepulcre d' un passat llunyá,—y será possible compendre qu' aquesta obra origini contraris judicis; que, admirant al poeta y al aficionat als estudis històrichs, repugni al espectador afanyós d' emocions puras ó esporuguit devant las nuevas de la cópia.

Altrement, sembla que l' autor haja trobada complacencia en agrupar en un sol llens la pintura exacta dels deplorables efectes del sensualisme sens fré y de l' abjecció sens cástich. Se diria que, justament indignat á la manera de Tácit, al veure tant fonda decadencia, ha sentit irritant desitj d' oferir al públich aquell dolorós espectacle com alta ensenya y pavorós exemple. Petjant tota mena de tradició literaria, no contemporisant ni un moment ab nimis temors ó lleys convencionals, ha gosat introduhir un alarmant realisme en lo ja abandonat camp de la tragedia clássica, esclava del *bon gust* y de la més rígida honestitat. No 'ns atrevim á judicar esta nova tendencia: deixaréu qu' altres discuteixin si 'l medi artístich empleat es acceptable ó digne de censura, pera limitarnos á manifestar que la impressió moral de la obra es profunda y enérgica; la cópia grandiosa y la versificació y 'l diálech casi sempre bells é inspirats. Si, com anteriorment afirmám, l' autor se proposá al mateix temps que un fí artístich un fí superior y moral, pot assegurar-se també, sens vacilació, qu' aquest se logra: l' horror y l' amargura s' apoderan del auditori desde 'l moment en que se li presenta vilment abandonat lo cadáver d' un emperador fins que, demunt altre cadáver d' una desgraciada, llensa son darrer y amargant sarcasme la musa irritada del poeta.

No pot negarse, empero, que tant inapreciables qualiltats, formant com lo mantell esplendorós d' una rica imaginació, tot just bastan á cubrir la cópia massa real d' una realitat més repugnant encara. La veritat històrica no es devegadas la verossimilitut artística; algunas situacions son excessivament violentas pera ésser toleradas;

alguns caràcters—sobre tot lo de Claudi,—inspiren menyspreu tant dominador, que arriban á ésser insostenibles. Carregat ab lo pes de sa imbecilitat y del oprobí, una imperceptible línea 'l separa de lo ridícul, y encara que sembla que 'l poeta volgué ab osadía perturbar la monòtona magestat de la tragedia, introduhint en sas armonías acompassadas l' accent de lo *trágicamente grotesch*, si se 'ns permet la frase, tal volta sa tentativa pot ésser senyalada com poch digna d' imitació.

Una figura principal y grandiosa ressaltava en primer terme com personificant tota aquella época y contribuhint poderosament á la general degradació. Tremolan tots á sa vista; sas lúbricas passions encenen per tot allá hont passa flama devoradora; envileix al poble, obligantlo á acceptar sos veleidosos amors; perverteix als cortesans, ensenyántlosi, ab l' exemple, la hipocresía y la perfidia; sofoca l' única veu que s' alsa ab l' assassinat, y mor, per fí, assassinada també, embriacada d' odi y coratje, víctima d' una corrupció que fomentá ab sos escándols.

Y aquesta figura principal que dóna son nom á la obra, agrupant al entorn séu tots los elements trágichs de la última, no amuestra certament en sas fesomías los signes de la tragedia tal y com la concebim. Sa vehement passió está faltada d' aquella grandesa que tant condueix al sacrifici com al crim; que vacila, gemega, y cau subjugada ó s' axeca vencedora; es la passió de la mundanal dona maltíssima que 's recrema en frenétichs desitjos, magnetizada per la forma, y, valentse de sos atractius pera conseguir los fins més innobles per incidentals y passatjers que sian, alsa 'l front ab inaudit descaro y passa de la tendresa al odi, de la violencia á la carícia, d' una franquesa grossera á una refinada hipocresía, sens grandor y sens fré.

Tal es, en nostre concepte, la viva personificació que 'l talent de la senyora Pezzana oferí en lo prosceñi á un públich fascinat; tal es l' interpretació que dóna á son paper, interpretació que 'ns sembla la exacta del pensa-

ment del autor. No hem vacilat en escriure las ratllas anteriors recordantlas fins després d'haver assistit á una segona representació, en que, per causas de nosaltres ignoradas, la insigne artista presentá á Messalina baix un aspecte més ideal, velant lleugerament alguns efectes dramátichs. En la primera representació del drama 'ns causá més fonda admiració. Duenya absoluta del misteriós secret de totas las arts, á totas demanava son tribut pera realisar la creació del poeta, y, palpitant de vida y de passió, la veyam travessar pèl prosceni, estàtua animada, magistral pintura; enérgica, rápida y exacta en l'espressió dels afectes, que semblan devegadas la veu de la súbita inspiració, y altrás lo resultat d'un conciensut estudi que revela al espectador lo pensament del poeta y 'l talent de artista.

Notárem, ab tot, certa monotonía en sa declamació, com si l'indisputable coneixement que poseheix de sas ricas infleccions no fos bastant á salvar l'etern escull del endecassílabo clásich que invita á una entonació musical y allunya de la naturalitat. Lo violent y fals de las situacions se superposa, además, en alguns passatjes á sos esforços, com en lo final del acte segon y en una escena del quart hont, abandonada d'un modo incomprensible per son nou espos, vanament prova detenirlo.

Dels demás actors no 'n farém menció especial per no prolongar la present revista. Secundaren alguns degudament á sa companyera, principalment lo senyor Mancini en son difícil é ingrat paper, y 'ls altres se limitaren á recitar ab énfassis inoportú los bellíssims versos del drama.

JOSEPH IXART.

LA MANIFESTACIÓ
DE
PRODUCTOS CATALANS
EN LA
UNIVERSITAT NOVA

LEGÍTIM orgull y grata satisfacció sentim avuy que 'ns toca parlar als lectors de LA RENAIXENSA de un fet que tant honra á nostra terra, y á Barcelona en particular, com es l' ostentació que de sas forsas productivas ha fet aquella al festejar á S. M. lo Rey D. Alfons XII, que ha vingut á visitar la nostra Capital, durant lo present mes de Mars.

De segur que ni las meteixas personas que tingueren tant felís pensament presumiren l' éxit ab que havia de realisarse, y per aixó impresionada sens dubte la Comissió per aquest temor, doná 'l modest nom de *Manifestació* á lo que ha sigut una espléndida *Exposició* de tots los productes de la activitat del pais.

Y al dir espléndida, compreném en lo mot no tant solament l' idea de varietat y riquesa de objectes, si que, y

especialment, volém significarhi lo bon gust y la artística tendencia que s' ha manifestat en tots los exposats y en la generalitat de las instalacions en que 's presentavan. Al que conegués lo despertament artístich de Catalunya, y estés enterat de las variadas manifestacions ab que 'l traduheix diariament lo triat aplech de nostres artistas, no podia venirli de nou, al saber que dirigiren sa ornamentació personas tant competents com los Srs. Rogent, Soler y Rovirosa, Font, Mirabent y Serra, l' exquisit gust ab que estava presentat tot lo jardí anterior al edifici ab sa marquesina de dibuix elegant y capritxós, per entremitj de la qual, y desde la part exterior, se veyia lo potent salt d' aigua del surtidor del manantial de Dos Rius; ab sos dos grupos laterals format l' un per la primera locomotora que correu á Espanya, sobre d' un grandíós pedestal simulant l' arch d' un pont de pedra, y ostentant l' altre una piràmide de carbó dels criaders de Sant Joan de las Abadessas en la qual s' obrian las bocas de duas minas perfectament representadas; lo vestíbol ab sas instalacions agrícolas; la escala convertida en un Museu d' obras d' art adornat ab magníficas plantas tropicals; lo jardí posterior ab son surtidor de remorejants cascates; y en fi en tota la distribució dels productes per los espasiosos ambits del edifici; mes lo que devia causar, y ha causat en efecte universal admiració, ha sigut veure aquest meteix sentiment estétich revelat en la inmensa majoría de las instalacions, y demostrat casi per tothom, desde l' industrial extractor de primeras materias fins al fabricant y l' artista que 's troban en la mes elevada escala de la producció.

Eix, que ha sigut lo carácter dominant de la *Manifestació*, ha posat de relleu als ulls de tothom la influencia que tenen las corrents civilisadoras quant troban un poble capàs d' apropiárselas y de revestirlas del segell de sa genialitat.

Entrant ja en la part descriptiva de nostre treball, devém, abans de tot, justificar lo carácter de generalisació que aném á donarli, per lo limitat espay de que podém

disposar, y per las condicions d' aquesta Revista, que no permeten fer una ressenya tant detallada com requeriria l' importancia del objecte.

Seguirém la ruta marcada en lo meteix edifici, y després de donar una ullada sobre las ricas colleccions de carbons y altres minerals, de aradas y maquinaria aplicable á la explotació de la terra dels Srs. Puig, Esteba, Roff, Colls etc., de exemplars de arbres de bosch de Moretó y Pradell y plantas, entrém en lo vestibul ahont veyem en primer lloch, mirant simultáneament á un costat y altre objectes pera marineria y construcció de barcos, y olis, vins y altres caldos exposats per culliters tant coneguts com los Srs. Monmany, García, Porcar, Gil, Vilaret, Pedrosa (Castell del mas) y altres, descollant especialment la instalació del *Centro agrícola del Panadés*. Segueixen, anant cap al pati posterior, y abrassant la galeria d' aquest colleccions de fruytas, cereals y llegums de Casanova, Rovira, Doderó, Llampallas, Montagut, etc. etc., adobs artificials, máquines agrícoles y en general una munió d' exemplars que podan donar clara idea de lo que es la agricultura en nostra terra. També la ciencia del conreu del camp hi está representada per varias memorias de diferents autors, com los Srs. Ruiz Amado y Gispert y exemplars de las duas publicacions la Revista de l' Institut agrícola, y del periódich catalá *L' art del Pagés* que dirigeix nostre colaborador D. Francisco Xavier Tobella. Com á especialitat eran de veure unas patatas conreadas, per en Creus de Vilanova, qual llevar dona duas cullitas anuals, y un cep de divuyt raims tendres conservat, per lo Sr. Llampallas.

Encaminantnos al pati de la dreta, trobém en lo corredor que hi conduceix exemplars de fustas, objectes d' esparteria, suros etc., y ja dintre se 'ns presenta tot lo referent al ram de construcció com es, obra de tota classe y objectes de gerrer, dels Srs. Tarrés, Fita y Maciá y C.^a, pedra artificial, entre la qual crida l' atenció una perfecta imitació de la pedra de Girona, mosaichs de Llevat de

Reus, paviments de fusta d' una perfecció notable de Don Francisco Rossell, pessas de ferro de la ferreria de *Nuestra Señora del Remedio* dels Srs. Girona, un mostruari ben disposat de tot lo que 's fa en los tallers de D. Epifani Robert, los escelents treballs de serralleria y especialment de panys y caixas de ferro dels Srs. Codina y Mañach, tuberia de Soujol y Janoir, teulas de cristall, aparatos pera gas y cuynas econòmicas. En lo local d' una classe contigua á dit pati, hi ha la exposició particular que ha format de tota mena de sos productes la ciutat y comarca de Vich, los quals no pogueren distribuirse per estar ja molt avansats los treballs quan arribaren los objectes. Allí 's veuen escelents productes agrícols é industrials, descollant entre aquests pells per guanteria, sellas pera montar, adornos de fusta, teixits de llana y fil, etc. En la sala que antecedeix á la de Vich hi ha una bonica exposició de objectes de guix del Sr. Luchesi, cristalls de totas menas de Amigó y adornos de escultura de talla.

Lo pati de la esquerra es lo destinat á la maquinaria, y á fe que causa magnífich aspecte l' agrupament d' aquells treballs de ferro d' una perfecció estremada y de una pulidesa que admira. Allí 's presentan en honrosa competencia *La Maquinista Terrestre y Marítima* ab sas màquines de vapor, entre ellas una del sistema Corlis, ab las de Alexándér germans, las turbinas de Planas y Junoy de Gerona, las de aplicacions varias de Valls germans y altres no menys excelents. Completan la secció objectes de goma, cordas, pessas de terra refractaria de 'n Cucurny, veyentse en lo corredor que conduheix á aqueix pati uns elegants exemplars de cotxes ja construïts, y altres en vies de construcció.

Al pujar la escala, que fa honor al arquitecte de la nova Universitat, contemplém no mes que de passada lo sorprenent conjunt que ofereix, puix ja veurém las obras d' art que la decoran en sa secció corresponent, y entrém en lo corredor que dona comunicació á las galerias del primer pis. Desseguida podem visitar la sala Museu d' histo-

ria natural de la Universitat en qual galeria superior s'ha format una exposició de papers pintats. Eixa visita nos donará ocasió de veure escelents exemplars de tota la escala Zoológica, entre los quals ocupa 'l primer lloch l'esqueleto d' una ballena qu' ompla tot l' ambit del saló.

Tornant á sortir d' ell, dirigimnos á la galeria alta del pati de la dreta ahont hi ha exposats productes químichs y farmacéutichs dels Srs. Arola, Domenech y Aguilar; las famosas pintas pera teixir de la fábrika de Carreras y Alberich; llansadoras, cuyros adobats ab tres dias per lo intelligent catedrático de la escola industrial D. Damás Calvet segons un nou procediment, articles de cereria, objectes de goma elástica, tintas, calsat etc. etc., aixís com materias alimenticias de totas classes en las que sobresurten las xocolatas de Ametller, Company y fill, y Juncosa que ostenta una luxosa exhibició, y las conservas de totas classes de Luna.

En la sala del Museu anatómich que dona á aqueixa galeria, s' hi han reunit las obras literarias y científicas que son en sa major part produccions dels individuos que componen lo claustre universitari. Notarem especialment en aquesta secció un ben dispost quadro en que 'l conegut literat D. Marian Aguiló te exposadas algunas fullas de sas publicacions *Biblioteca catalana*, *Cansoner* y *Bibliografia catalana*, obra esta última premiada en públich certámen y que fa molts anys estant esperant ab dalit los amants de nostras llettras; y un magnífich projecte de restauració del Monastir de Ripoll fet per l' arquitecte Don Elías Rogent.

En altres salas que donan també á la indicada galeria s' hi troban mostrars de las excelents encuadernacions de Domenech, impresos de Ramirez y C.ª, un gran quadro en que la Societat Heliogràfica, novament constituida, exposa magníficas probas de sos treballs que no hi ha dupte han de tenir una gran importancia pera la difusió dels coneixements artístichs per medi de la reproducció inalterable de monuments, quadros y altres obras d' art; mostrars de

treballs de las escuelas públicas y particulars, materials de ensenyansa de Fatjó, Bori y altres figurant en primer lloch lo exposat per los Srs. Bastinos que causá una agradable impresió á las personas que, com lo meteix Ministre de Foment, ignoraban los progressos que en son ram havia fet aquella casa que pot ja competir ab las que mes elements tenen en l' extranger.

Després de haver recorregut tota la part dreta del primer pis, dirigimnos á l' esquerra per lo llarch corredor que uneix las duas galerías y en lo qual s' obra la elegant porta del saló de graus. En dit corredor trobem superbas instalacions de manguiteria, entre ellas la de Priu, géneros de Verdereau, una grandiosa instalació de camisería de Conde, Puerto y C.^a, una variada colecció de màquines de cusir de Escuder, transparents y vidres glassats y pintats.

En havent donat la volta per la galeria alta del pati de la esquerra ahont hi ha varietat d' articles, com papers de la Gerundense y Capdevila y altres reputats fabricants, joguinas, articles de seller, de llauner, botons, capsas y altre varietat de objectes análechs, y després de fixarnos especialment per son carácter típich en la instalació que porta lo retol catalá: *Especialitat en objectes de canya del país, única en son género. Son autor en Pau Montellá de Puigcerdá*, entrém en las espayosas salas que rodejan dita galeria, ó sia tota la part de ponent del edifici, y 'ns admirarém davant de la faustuosa demostració que de son valiment ha donat la fabricació catalana. Allí las instalacions de filats y teixits de cotó de la *Igualadina algodoner*a y de Batlló; las panas ó velluts de cotó de Flaquer y C.^a, (sucessors de Güell) y de Parellada; los teixits de punt de Masoliver y C.^a; los estampats de Ricart, La España industrial, Achon, Fills de Juncadella y Monteys, ab sa especialitat acertadament presentada de mocadors ab dibuixos vermells tant usat per nostres pagesos y menestrals; los velluts de seda de Barrau; los teixits de seda de Borrell y Pujadas, Reig y Malvehy, que presenta pessas

d' una perfecció suma; la grandiosa instal·lació de las alfombras, cortinatjes, etc., de Sert germans y Solá que ocupa tot un departament; las blondas de Pí y Solanes y de la viuda y germá de Joseph Fiter presentant aquestos últims exemplars ab dibuixos de varios colors únichs en son género; los panyos de Sabadell y Tarrassa (que no cabent en los locals de aquella part de edifici abrassan també part del saló de graus) de Amat, Vieta, Serret, Galí y altres; tot aixó, junt ab las luxosas sombrillas y paraguas d' en Cuadros; mostruaris d' ebanisteria de gran riquesa de Bonastre y Feu, Baixes y Busquets germans; ab pianos de Bernareggi y C.^a, Reinard y Maseras y altres d' acreditadas fàbricas, forma un conjunt que deixa l' ánim agradablement sorprés y causa entussiasme al fill de la terra, al veure la perfecció que en aqueixos rams s' ha alcançat.

Acaba la secció de teixits y filats en una estancia destinada exclusivament pera la rica colecció de vestiduras sacerdotals qu' exposa lo vigatá Pere Rota, y desde ella s' entra en las salas destinadas á las Bellas Arts, ocupant un corredor intermedi tots los objectes que, com treballs premiats, planos geològichs de la Provincia y de las casas pera recompensa á obrers, exemplars de memorias, etc., exposa la Societat Barcelonesa d' Amichs del Pais, en qual corredor se troba també lo plano de l' Estat actual de Barcelona y sos aforas que acompanya l' última guia del Señor Cornet y Mas.

Ocupan la primera sala de Bellas Arts, los projectes arquitectònichs que portan firmas tant competents com las dels Srs. Mestres, Rogent, Villar, Robert, Font, etc., completantse ab los que del edifici de la Universitat y detalls del saló de graus hi ha exposats en aquest mateix saló; y segueixen las de escultura y pintura que abrassan també tota la escala veyentshi estàtuas com la *Pietat y Bellesa dominant la forsa* de Venanci Vallmitjana, lo *Torero* d' en Nobas y altres treballs de joves tant distingits com Pagés, Fuxá y Flotats, y quadros tant celebrats com

los d' en Clavé, lo Judas d' en Caba y son contrincant d' oposició lo de 'n Gomez que hi te també *La poncelleta*, unas excelents alegorías de la familia catalana d' en Mirabent, marinas d' en Urgell y en fi altre munió de importants obras d' en Vayreda, Ferrán, Martí, Rabadá Serra (Jaume) etc., completantse aquesta secció ab las fotografias exposadas per Martí, Napoleon, Cantó, Mariezcurrena etc., en una sala próxima al pati de la esquerra.

En dos dels salons que abrassa la Pintura hi ha respectivament las escaparatas ab las instalacions dels coneguts argenters Srs. Masriera y Caireras quals obras se distingeixen per sa riquesa y elegancia tant acreditada, especialment las dels primers que presenten entre altres un perfectíssim retraro del Rey en esmalt.

Sols nos resta pera finalisar á aquesta breu ressenya parlar del adorno del local que 's destiná pera donar á S. M. lo banquet ab que se l' obsequiá en sa visita á la Manifestació. Lo elevat saló, ab llum zenital, está ornat en tot son voltant desde terra fins á mitja alsada per un sens fi de magnífichs exemplars de plantas d' ornament y de olorosas flors que serveixen de fons á aparadors ó bufets de riquíssima vaxella y objectes de bronzo daurat, y en sa tetera s' alsan duas piràmides de tota classe de fruytas fetas ab gran art, tot de fàbrica y producció catalana. Se veu ademés en dit saló un colossal rellotje de complicadíssima maquinaria y dos canalobres de molt bon gust y gran riquesa.

Tal es en resúmen l' impressió que 'ns causá la visita de la Manifestació de l' Universitat, digne en tots conceptes de la fama que nostra pàtria s' ha conquistat en las honrosas lluytas de l' inteligencia y del treball.

A. A. P.

Barcelona Mars de 1877.

SALOU

eu's aquí 'l nom d' un lloch bonich y delitós com pochs puga havernhi. Respecte á Salou succeheix com en totas las altras cosas y llochs d' Espanya; tenim sitis bellíssims, paissatges de primer ordre, montanyas y valls que res deixan que desitjar, platjas incomparables, y parlém de las montanyas de Suissa y de las platjas d' Italia; pero 'n parlém com si las nostras no tinguessin res d' agradable y res digne de lloansa. ¿Per qué no recordarnos de nostras montanyas y de nostras platjas? ¿en qué consistirá que 'ls espanyols, tatxats de lleujers y vanitosos, alabém tant poch á nostra pátria? ¿per qué som tant diferents dels fills de las altras nacions, en especial los francesos y 'ls italians, per los quals no hi há res més bonich que sas pátrias respectivas?

Escoltáu á un francés, qualsevol que siga, y després d' haverlo escoltat, quasi os convenceréu, per poch entusiasme que tingau, que Fransa es lo millor país del mon; allí no hi falta res; la naturalesa y l' art han escullit á Fransa per posarhi llurs millors tresors. Escoltáu á qualsevol italiá, á qualsevol portugués, y'n deduhiréu lo mateix respecte á Italia y Portugal. Però nosaltres ho fem al revés; tot se trova al estranger y res á Espanya; ¡oh! ¡l' art! al

estranger; ¡la ciencia! al estranger; ¡la política, l' administració, l' oratoria, lo teatre! al estranger; en quan á paisatges, á ciutats, á llocs bonichs, no cal dirho; aquí no tenim res; al estranger es ahont se troba tot axó en grau elevat. Bé es cert que tenim rahó moltes vegades, pero no sempre, y per lo tant cal no esser exagerat, y dar á cada hù lo que sigui séu. *Jus suum cuique tribuere*; es un dels principis capitals del dret. Crech que á Espanya tenim bellesas de primer ordre, sobre tot respecte á las obras de la naturalesa; en quan á las obras que dependeixen del home, ja hi há més que parlar.

Deixant apart tals consideracions, que no hi venen malament, torném al comensament d' aquest article, que no es pas un article monogràfic, ni històric, ni geològic; té de tot, pero una petita part de cada cosa; es purament un article d' impresió.

Salou, com he dit, es un dels llocs més bonichs d' Espanya; ¡qué dich d' Espanya! un dels més bonichs en son gènere. Tots los que llegiu aquest article ja n' haveu sentit parlar, però de segur que no tots lo coneixéu. Donchs bé, vaig á veurer si puch donárvosne una idea.

No cal comensar dihent ahont es Salou; tots sabeu qu' es prop de Reus, á vuit kilòmetros de la ciutat, entre Tarragona y Cambrils. Geogràficament Salou es notable per son golf; històricament, es célebre per haver sigut lo punt hont s' hi va embarcar lo rey En Jaume, primer d' aquest nom, per anar á conquerir als alarbs lo regne de Mallorca. En quant al golf, no crech que siga més bonich lo de Nápoli, tant vist desde terra com desde mar; lo paissatge no pot ser més pintoresch y 'l cop de vista que presenta no pot ser més encantador. ¿Hi há tom més graciós que 'l del golf, que per una part, la del sud, remata en las altas montanyas del Coll de Balaguer, y per l' altra part, en la punta de la montanya hont hi há la re-nomenada Farola, que aixís se la coneix—com si no n' hi hagués d' altra—en tot lo camp de Tarragona? En quant á la part històrica per la qual es célebre Salou, ¿quí no la

coneix? no cal parlar donchs del poema de la conquesta, que han immortalisat la tradició y la poesia.

Se conta que antiguament, molt antiguament, avans de que 'ls romans entressin á Espanya, hi havia una gran ciutat que s'estenia desde 'l lloch que avuy ocupa Salou fins al que ocupa Vilaseca. Aquella gran ciutat s'anomenava, més ben dit, l'anomenan los que ho contan, Gálpolis. Mes tart fou destruïda y's redusqué á una petita ciutat cap á la part de Vilaseca, y quan los romans vingueren ja trobaren á Salou una vila que anomenaren Salauris y de la qual encara 'l lloch conserva 'l nom. En molts llibres llatins se parla de Salauris y especialment en lo poema titolat: *La derrota de Pharsalia*.

Com ja he dit, no es lo méu intent fer la historia detallada de Salou; sols vos diré que després de l'epoca romana Salou va perdre una mica sa importancia, que la torná á recobrar durant l'Etat Mitjana, més com á port que com á vila, y qu'era tal la d'aquell que competia ab los millors del Mediterrani. Poch temps després de que 'ls cristians llensessin de la terra als alarbs, comensaren aquestos á dedicar-se á la pirateria, tant per destorbar lo comerç y enriqueixre ab nostres tresors, com per atacar de sopte á una vila ó á tota una comarca y endurse'n rích botí de donas que tancavan al serrall y de presoners que tancavan en foscas presons d'Alger. Per oposarse á tant soptadas invasions, calgué aixecar de quan en quan en tota le costa espanyola que dona al Mediterrani, petits castells anomenats vigías, desde hont se dominava gran extensió del mar y podia, per lo tant, ovirarse qualsevol embarcació pirata que s'atansés. Aquestos castells estavan situats á cada dos kilómetros, poch més ó menys, desde la provincia de Girona fins á la d'Alacant. Més tart, quan la complerta reconquesta feta pe 'ls Reys Católics, los vigías foren continuats en lo mateix ordre fins á la provincia de Cádiz. Avuy de dits petits castells ne quedan poch; los homes y 'l temps s'han encarregat de destruir los que faltan. Ahont quedan en majoría, no

sé per quina casualitat, es en lo tros de costa desde Tarragona fins á Valencia. A Salou hi há encara, st bé arruinat, un d' aqueixos castells-vigías, qu' estavan á rans mateix de la platja. No obstant, lo de Salou, está separat de las onas, com per unas quatrecentas passas, lo qual indica que la terra ha avansat naturalment bastant sobre la mar. Lo castell, com ja he dit, está en ruinas; los murs principals se conservan encara bastant alts y molt dobles; tant, que son desproporcionats, donada la estretor del edifici, que no té més que trenta pams en quadro. Dels trespols interiors no 'n queda cap, y sols se veu en un racó un munt de grossas pedras y de runa que constantment está coberta per l' herba, y fins la primavera no té por de ferhi naixer flors. En un ángul del castell, per la part interior, hi há un tram d' una escala molt estreta y de la qual cada esglahó té la friolera d' un pam y mitj d' alsaria. Se coneix, per la marca que ha quedat en lo mur que la escala arrivaba fins al capdemunt de la torre. Té aquesta una porta molt baixa y duas oberturas petites en la part superior, una de las quals está al costat del marlet d' un ángul, marlet que encara 's conserva quasi sancer. Dels altres tres no 'n quedan més que las senyals en lo mur.

Segons diu equivocadament la gent del país, la citada torre fou feta pe 'ls moros, pus he reparat que 'l poble del lloch hont los alarbs hi dominaren més temps, axaca als moros totas las obras antigas. Aquesta manía naix sens dupte de la fortíssima impressió que 'ls alarbs deixaren en las passadas generacions; qual impressió s' ha trasmés insensiblement de pares á fills.

Tant respecte á la citada torre com á altres llochs de Salou, lo geni popular ha inventat fantásticas tradicions, algunas de las quals encara duran confusament. Anant desde 'l moll á la Farola, vorejant la platja, una mica més lluny del Lazareto, sobre un munt de rocas que 's avansan cap al mar, hi há 'ls fonaments—no m' atrevesch á dir las ruinas—d' un verdader castell feudal. Se veuen

perfectament los fossos, la divisió d' algunes habitacions y fins lo lloch hont devia estar lo pont llevadís. Allí, donchs, segons una de las tradicions, una bruixa vella hi té encantadas á moltes noyas, desde fa molt de temps, que de nit surten á plorar y gemegar, sense que pogan escapar-se. Hi há mariner que diu que las ha sentidas y las ha vistas. L' únich que puch assegurar es que aquell lloch en nit de lluna, es fantásticament bellíssim.

En quant á la posició de Salou, y á l' hermosura de sos camps, y á la suavitat de sas platjas, ¿qué os diré? ja os he dit que podia ben bé compararse ab Nápol's, tant per lo golf, com per lo camp. D' aquest no cal dir sino qu' es una part del camp de Tarragona. Aquí y allá vellanars y oliverars, masos amagats entre 'l fullatge, y per entre mitj, com un teixit de verdas garlandas, las pomposas vinyas que á la tardor regalan la mel que vessa dels pleníssims rahims. De flors, no 'n vulgáu més. Es bonich véurelas quan s' aixecan al petó d' abril. Las que allí naturalment hi surten y s' estenen com bellugosas catifas, son las rabanissas y las campanetas blancas.

Sobre tot, lo qu' es lloch de primer ordre, es lo tros de terra desde passada l' estació del ferro-carril fins més enllá de Vila-Fortuny. Vila-Fortuny es un gran mas, una especie de castell, á dos kilómetros de Salou, anant cap á Cambrils, situat entre boscos de pins altíssims, á la mateixa vora del mar. Es lo siti més delitós que pugáu arribar á figurarvos. Allí hi van collas dels pobles vehins, principalment de Reus, á ferhi dinars o berenars y á passarhi alegrement lo dia. ¡Oh! ¡De cuántas escenas d' amor y d' amistat y de franch esbargiment son testimonis aquells vells pins!

Salou avuy es menys que poble; se reduheix á un carrer molt ample de casas de bon aspecte, de las quals las més están tancadas durant l' hivern. Las pocas familias qu' hi viuhén son familirs de pescadors. Hi há un gran edifici al cap de vall del carrer, donant á una esplanada que toca ab lo moll; aqueix edifici es l' Aduana,

que no serveix. Desde la torratxa de l' Aduana lo cop de vista es magnífich. Se veu tot lo camp de Tarragona, una infinitat de pobles y de masos que s' estenen, aquells com á remats de bens, aquestos com á coloms ajupits á l' herba, y 's veu sobre tot, destacantse perfectament de la montanya y dominant lo quadro, lo campanar de Reus. Per la part de mar la vista es també superba.

En l' esplanada, entre l' Aduana y 'l moll, hi há un edifici aïslat que té per nom la Capitanía. Allí hi há constantment un petit destacament de carabiners. Lo port no té cap importancia. Ne tenia al comensament d' aquest segle y s' hi van gastar molts diners; testimonis ne son los restos de las obras que s' hi féren. Avuy tot está descuydat, y la part de moll qu' estava feta, va destruintse de mica en mica á cada hú dels batements de las onas que 's fican entre las pedras y las esbarrian. Lo moviment mercantil se reduheix á unas quantas barquetas de pescar.

Moltas vegadas m' he preguntat: ¿per qué si la naturalesa indica que á Salou hi pot haver un gran port, los homes no han d' ajudar á la naturalesa? ¿per qué 'ls homes no han de fer aquell port? ¡Ah! Es que á Espanya tot ho fem al revés; fem las cosas allí hont no han de ser y deixém de ferlas allí hont han de ser; un eczemple: un riu petit y sens importancia com lo Manzanares té deu ó dotze ponts magnífichs; un riu caudalós é important com l' Ebro, té tres ó quatre ponts dolents. Com aquet podria citar molts eczemples.

Una observació y prou. Crech que si Salou fos en qual-sevol altra nació d' Europa, tindria fama com un dels llochs més delitosos del mon; l' art hauria ajudat á la naturalesa, y aquestas duas deesas haurian fet ensemps una obra mestra. Avuy Salou no té gens de fama, ni sisquera á Espanya.

J. MARTI FOLGUERA.

LO CABO PERILLA

QUEIX era 'l méu nom de guerra, cuan un orador il-lustre 's va encarregá de ferm' compendre que la filosofia 's podia aprendre molt bé sobre las pots dels llits del cuartel. Y aixís era en efecte; perquè vaig filosofar y vaig aprendrer més metafísica pràctica en los cuartels que no en los llibres del Estagirita.

García—que així 's deya 'l *primero*—m' ho va indicar ab una frase profunda que va sortir de sos llavis ab motiu de ma gorra de cuartel.

Es estreta,—li vaig dí ab candor d' un quinto ó tal vegada ab la profunda intenció d' un estudiant (no me 'n recordo bé).

Ada—esclamá ell, acompanyant l' acció á la paraula—*ella de por sí se ajustará. Aquí todo ha de venir bien, quieras que no.*

Y tenia rahó que li sobrava.—Al cap d' un cuant temps aquella esquifida gorra de munició queya garbosament sobre la meva orella dreta, y l' ampla xaqueta s' ajustava de la manera més gaya sobre 'l méu cos, causant ¡ho diré sense orgull! l' admiració de las criadas y de las cambres del mercat de Sant Joseph.

¡Oh, poder del temps y de las costums!